

Łukasz Ćwikła

Rozsiedlenie rodu Prusów w ziemi łęczyckiej w średniowieczu

Ród Prusów nie był w ostatnim czasie przedmiotem szczególnych dociekań historyków. Jedyne – jak dotąd – całościowe ujęcie traktujące o tym rodzie wyszło spod pióra Jadwigi Chwalibińskiej¹, która poświęciła rozsiedleniu Prusów w Polsce Centralnej zaledwie kilka stron².

Tytuł niniejszego artykułu w sposób świadomy nawiązuje do publikacji Tadeusza Piotrowskiego³, który podjął się przekrojowego zbadania rozsiedlenia rodowego szlachty łęczyckiej w średniowieczu, wskazując również na przedstawicieli Prusów i ich gniazda rodowe. Warto zatem podjąć próbę opracowania podobnego zagadnienia, poświęcając uwagę tylko i wyłącznie rodowi Prusów, który jest na gruncie heraldyki polskiej wyjątkowy i jednocześnie bardzo liczny. Należy również – oczywiście w miarę możliwości

¹ J. Chwalibińska, *Ród Prusów w wiekach średnich*, „Roczniki Towarzystwa Naukowego w Toruniu” 1948, t. 52, z. 2. Spośród współczesnych badaczy, podejmujących badania nad rodem, należy wymienić prace J. Szymczaka, *Śladem Wspinków herbu Wilczekosy, czyli Prus II*, „Herald” 1991, nr 3–4, s. 11–17; idem, *Epigrafika w służbie genealogii. O początkach Wspinków z Będkowa*, [w:] *Discernere vera ac falsa. Prace ofiarowane Józefowi Szymańskiemu w sześćdziesiątą rocznicę urodzin*, Lublin 1992, s. 303–313; idem, *Tenutariusze dóbr pabianickich kapituły krakowskiej (do końca XV w.)*, „Pabianiciana” 1992, t. 1, s. 27–29; idem, *Dział rodzinny Wspinków z Będkowa w 1464 r.*, *Prace ofiarowane jubileuszowo Profesorowi Aleksandrowi Świeżawskiemu*, „Zeszyty Historyczne” 1994 [1995], z. 2, s. 155–160; idem, *Piotr Wspinek z Będkowa. Przedsiębiorczy gospodarz i administrator dóbr pabianickich kapituły krakowskiej w drugiej połowie XV wieku*, [w:] *Ludzie. Kościół. Wierzenia. Studia z dziejów kultury i społeczeństwa Europy Środkowej (średniowiecze – wczesna epoka nowożytna)*, Warszawa 2001, s. 543–551; A. Szymczakowa, J. Szymczak, *Legaty testamentowe kanonika krakowskiego Adama z Będkowa z 1451 r. dla rodziny*, „Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis”, Folia 21, *Studia Historica III*, 2004; *Księga jubileuszowa Profesora Feliksa Kiryka*, red. A. Jureczko, F. Leśniak, Z. Noga, s. 421–429.

² J. Chwalibińska, *Ród Prusów...*, s. 75–80.

³ T. Piotrowski, *Rozsiedlenie rodowe szlachty łęczyckiej na przełomie XIV i XV wieku*, „Rocznik Oddziału Łódzkiego Polskiego Towarzystwa Historycznego” 1939, t. III.

– uzupełnić nieco informacje o rodzie w stosunku do tego, co zamieścił w swoim artykule T. Piotrowski.

Będków⁴

W Będkowie, położonym w ziemi łęczyckiej, spotykamy szlachtę pieczętującą się herbem Prus II, czyli Wilczekosy. Na pierwszy plan wysunęła się tam rodzina Spinków *vel* Wspinków.

Protoplastą rodu był **Mikołaj z Będkowa**, żonaty z Dorotą, siostrą Dzierśława Tłuka ze Strykowa. Po raz pierwszy na kartach źródeł pisanych pojawił się w 1388 r.⁵ Miał trzech synów: Piotra, Adama oraz Mikołaja.

Piotr był jednym z kilku właścicieli Będkowa, ale to właśnie jemu zawdzięczają Wspinkowie stopniowy wzrost znaczenia, gdyż zaczął tworzyć podwaliny przyszłej fortuny rodu. W 1417 r. przejął działy sąsiadów z Remiszewic w położonych niedaleko Będkowa wsiach: Kał oraz Kalska Wola w województwie sieradzkim⁶. Wyrazem dalszego wzrostu znaczenia rodu było małżeństwo Jana, najstarszego syna Piotra, który poślubił Annę, córkę zmarłego skarbnika łęczyckiego Mikołaja z Żychlina h. Rola⁷, co miało miejsce prawdopodobnie w 1449 r.

Adam z Będkowa obrał karierę duchowną i należał do elity intelektualnej swoich czasów. W 1410 r. był kapelanem nadwornym Władysława Jagiełły. W 1413 r. został archiprezbiterem kościoła Mariackiego w Krakowie, sprawując tę godność niemal do końca życia, kiedy archiprezbiteriat zamienił na kanonię i prebendę kościoła Najświętszej Panny Marii w Kielcach. W latach 1413–1419 sprawował urząd wikariusza generalnego i oficjała biskupa Wojciecha Jastrzębca. W 1423 r. uzyskał tytuł doktora prawa uniwersytetu bolońskiego. Poza tym sprawował jeszcze inne godności kościelne. Był m.in. kanonikiem gnieźnieńskim (1399–1447), kanonikiem katedralnym krakowskim (1410 – aż do śmierci), kanonikiem poznańskim (1426 – aż do śmierci), rudzkim (w 1410 r.), sandomierskim (1428–1447) oraz dziekanem kieleckim (1423–1427)⁸.

⁴ Vide S. Zajązkowski, S. M. Zajązkowski, *Materiały do słownika geograficzno-historycznego dawnych ziem łęczyckiej i sieradzkiej do 1400 r.*, cz. I: *Abramowice – Mzurki*, Łódź 1966, s. 12.

⁵ *Księgi sądowe łęczyckie od 1385 do 1419* [dalej: PKŁ], cz. 1, nr 832, [w:] *Teki A. Pawińskiego*, t. 3, Warszawa 1897.

⁶ J. Szymczak, *Śladem Wspinków...*, s. 11.

⁷ *Ibidem*, s. 12.

⁸ A. Szymczakowa, J. Szymczak, *Legaty testamentowe...*, s. 421; L. Poniewozik, *Prałaci i kanonicy sandomierscy w okresie średniowiecza*, Toruń 2004, s. 150–151.

Mikołaj był studentem Akademii Krakowskiej, zostając jednocześnie plebanem w Wolborzu, po rezygnacji brata Adama⁹. Zmarł zapewne przed 1425 r.¹⁰

Wyrazem wzrostu znaczenia Wspinków było podniesienie wsi do rangi miasta w 1452 r. przez króla Kazimierza Jagiellończyka¹¹. Zwrócić należy uwagę, że stopniowo Wspinkowie powiększali swój majątek, nabywając m.in. Wolę Skotnicką, Wolę Kiełczową (obecnie Kiełczówka) oraz Zacharz, działły w Żychlinie, Boczkach, Rososze, Śleszynie, folwark i dom w Łęczycy. W ten sposób w ich rękach znalazły się majątności rozciągające się aż na trzy województwa: łęczyckie, sieradzkie oraz sandomierskie¹².

Olszowa

Ród Olszowskich wywodził się od dziedziców Gutkowa, mianowicie od Jana z Będkowa i Gutkowa, żonatego z wnuczką Ścibora, Dorotą, córką Wojciecha z Woli Drzazgowej. Wspomniany Jan jako pierwszy przybrał nazwisko Olszowski i od niego należałoby wywodzić ród Olszowskich herbu Prus II¹³. W 1510 r. część dóbr w Olszowie oraz w Gutkowie przeszło w ręce Ewy Lubiатовskiej, żony Mikołaja Lubiатовskiego, wojskiego większego sieradzkiego. Warto nadmienić, że Lubiатовscy pieczętowali się herbem Prus II. Do 1552 r. wykupili w całości ziemie w Gutkowie i w ten sposób ród Gutkowskich herbu Prus II już nie występuje, rozwinął się natomiast ród Olszowskich z Olszowy¹⁴.

Szamów

Miejscowość ta leży na północ od Łęczycy. Znajdujemy tu szlachtę herbu Prus: Stanisława, Urbana, Andrzeja oraz Pietrasza¹⁵. Na temat wspomnianego Urbana wiemy tyle, że zmarł w 1412 r., pozostawiając żonę Krzystkę i syna Chwalisława¹⁶.

⁹ T. Nowak, *Własność ziemska w ziemi łęczyckiej w czasach Władysława Jagiełły*, Łódź 2003, s. 456; *Bullarium Poloniae*, t. III, nr 1372; *Album studiosorum Universitatis Cracoviensis*, t. 1: *Ab Anno 1400 ad Annum 1489*, Kraków 1887, s. 31.

¹⁰ T. Nowak, *Własność ziemska...*, s. 456, przyp. 572.

¹¹ J. Szymczak, *Śladem Wspinków...*, s. 12.

¹² *Ibidem*, s. 13.

¹³ Z. Pakowski, *Olszowa. Historia i ludzie*, Łódź 2014, s. 86.

¹⁴ *Ibidem*, s. 19.

¹⁵ T. Piotrowski, *Rozsiedlenie rodowe szlachty łęczyckiej...*, s. 46; T. Nowak, *Własność ziemska...*, s. 121.

¹⁶ T. Nowak, *Własność ziemska...*, s. 121.

W latach następnych spotykamy w Szamowie ród Szamowskich, których reprezentował Jan¹⁷, kasztelan konarski łączycki (1485–1512)¹⁸, a w latach 1507–1516 podstarości łączycki¹⁹. Wiadomo, że miał syna Stanisława, pełniącego po ojcu urząd kasztelana konarskiego łączyckiego (1513–1530)²⁰.

Szołajdy (Szałajdy)²¹

W 1398 r. toczyła się sprawa o naganę szlachectwa Jakuba z Szołajd („Jacobus de Szolaydy”), który w obecności sądu został zapytany, jakiego jest herbu. Pozwany nie wiedział, jak nazywa się jego herb, ale stwierdził, że jest zawołania Wagi²². Powołując się w tym miejscu na ustalenia Stanisława Dziadulewicza, należy stwierdzić, że herb Waga przeszedł z czasem do herbu Prus I²³, zatem przywołany Jakub należał do rodu Prusów.

Pośród rodów pieczętujących się herbem Prus najbardziej zwarta genealogicznie i jednocześnie najlepiej uchwytna w źródłach jest rodzina Spinków *vel* Wspinków h. Prus II, czyli Wilczekosy, która dzięki rozsądnej polityce matrymonialnej, a także nabywaniu majątków ziemskich stała się z czasem jedną ze znaczniejszych familii w Polsce Centralnej doby średniowiecza i następnie epoki nowożytnej.

Niniejszy artykuł – jak wspomniano we wstępie – uzupełnia nieco informacje dotyczące rodu Prusów w stosunku do tego, co przybliżył T. Piotrowski w swojej pracy. Należy jednak zaznaczyć, że badania genealogiczne

¹⁷ Vide T. Nowak, *Szamowski Jan h. Prus I*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 46, Wrocław–Warszawa–Kraków 2009–2010, s. 590.

¹⁸ *Urządnicy łączyccy, sieradzcy i wieluńscy XIII–XV wieku. Spisy* [dalej: *Urz.* II/1], nr 96, oprac. J. Bieniak, A. Szymczakowa, red. A. Gąsiorowski, Wrocław 1985, s. 47.

¹⁹ T. Nowak, *Szamowski Jan h. Prus I*, s. 590.

²⁰ *Ibidem*, s. 337.

²¹ Vide S. Zajączkowski, S. M. Zajączkowski, *Materiały do słownika geograficzno-historycznego...*, cz. II: *Nacki – Żywocin oraz dodatek i uzupełnienia*, Łódź 1970, s. 138.

²² PKŁ, cz. 2, nr 5763: „Nota, quod Jacobus de Szolaydy coram domino capitaneo et aliis, vide licet dno Johanne castellano Lanc., Wlodimiro veniens, conquestus et super Johanne Czirchowski pro vituperacionem; tunc Johannes requisivit ipsum, et domini in presenti iudicio presidentes, primo, secundo, tercio interrogaverunt ipsum, cuius clenodio dii esset? Et ipse Jacobus predictus nescivit insignum clenodii sui nominare, sed tantum dixit: se de ista proclamacione Waga, preterea ad dominos terrigenas recepere ad interrogacionem”.

²³ S. Dziadulewicz, *Herby Waga i Wiskała*, „Miesięcznik Heraldyczny” 1930, t. 9, nr 5, s. 91.

poszczególnych rodzin przynależących do herbu Prus wymagają jeszcze wielu uzupełnień i dalszych poszukiwań, ponieważ obecny stan wiedzy nie pozwala na ich pełne odtworzenie. Często bywa tak, że znamy tylko jednego przedstawiciela rodu, który udowodnił swoje szlacheckie pochodzenie, ale nie mamy informacji co do jego potomstwa etc. Doskonałym tego przykładem jest miejscowość Szolałajdy (Szałajdy), z której pochodził Jakub, dowodząc swej przynależności do Prusów. Z kolei w Szamowie odnotowanych jest kilku przedstawicieli Prusów, ale nie mamy – niestety – dalszych informacji na ich temat. W latach późniejszych spotykamy rodzinę Szamowskich h. Prus I, ale nie wiemy, czy jej protoplastami są wcześniejsi przedstawiciele Prusów w Szamowie, czy może genezę tej rodziny należy wywodzić od zupełnie innego antenata, posługującego się herbem Prus. Istnieje zatem potrzeba dalszych badań nad rodzinami szlacheckimi w Polsce Centralnej, co z pewnością przybliży w sposób pełniejszy ich genealogię.

Bibliografia

Źródła

Księgi sądowe łęczyckie od 1385 do 1419, cz. 1–2, [w:] Teki A. Pawińskiego, t. 3–4, Warszawa 1897.

Opracowania

CHWALIBIŃSKA J., *Ród Prusów w wiekach średnich*, „Roczniki Towarzystwa Naukowego w Toruniu” 1948, t. 52, z. 2.

DZIADULEWICZ S., *Herby Waga i Wiskała*, „Miesięcznik Heraldyczny” 1930, t. 9.

NOWAK T., *Szamowski Jan h. Prus I*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 46, Wrocław–Warszawa–Kraków 2009–2010, s. 590.

NOWAK T., *Własność ziemska w ziemi łęczyckiej w czasach Władysława Jagiełły*, Łódź 2003.

PAKOWSKI Z., *Olszowa. Historia i ludzie*, Łódź 2014.

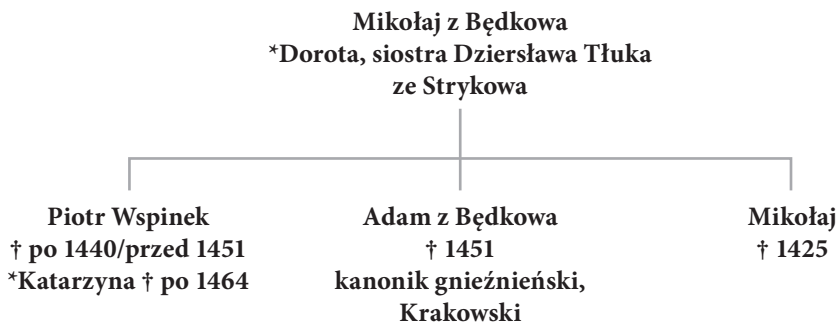
PIOTROWSKI T., *Rozsiedlenie rodowe szlachty łęczyckiej na przełomie XIV i XV wieku*, „Rocznik Oddziału Łódzkiego Polskiego Towarzystwa Historycznego” 1939, t. 3, s. 17–65.

PONIEWOZIK L., *Prałaci i kanonicy sandomierscy w okresie średniowiecza*, Toruń 2004.

SZYMCZAK J., *Dział rodzinny Wspinków z Będkowa w 1464 r.*, *Prace ofiarowane jubileuszowo Profesorowi Aleksandrowi Swieżawskiemu*, „Zeszyty Historyczne” 1994 [1995], z. 2, s. 155–160.

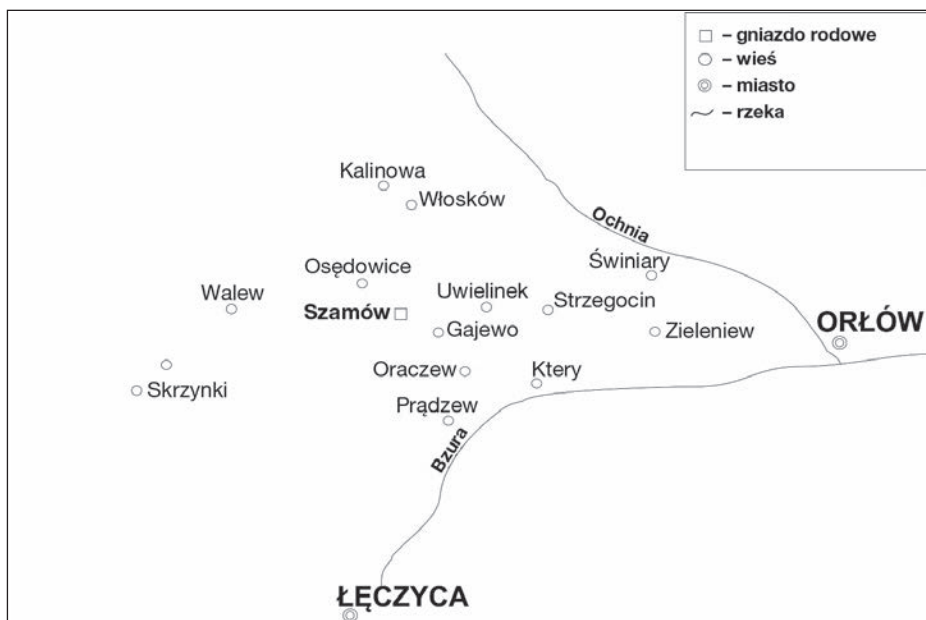
- SZYMCZAK J., *Epigrafika w służbie genealogii. O początkach Wspinków z Będkowa*, [w:] *Discernere vera ac falsa. Prace ofiarowane Józefowi Szymańskiemu w sześćdziesiątą rocznicę urodzin*, „Annales Universitatis Marie Curie-Skłodowska”, sectio F, Historia 1990 [1992], nr 45, s. 303–313.
- SZYMCZAK J., *Piotr Wspinek z Będkowa – przedsiębiorczy gospodarz i administrator dóbr pabianickich kapituły krakowskiej w drugiej połowie XV wieku*, [w:] *Ludzie. Kościół. Wierzenia. Studia z dziejów kultury i społeczeństwa Europy Środkowej (średniowiecze – wczesna epoka nowożytna)*, red. W. Iwańczak, Warszawa 2001, s. 543–551.
- SZYMCZAK J., *Śladem Wspinków herbu Wilczekosa, czyli Prus II*, „Herald” 1991, nr 3–4, s. 11–17.
- SZYMCZAK J., *Tenutariusze dóbr pabianickich kapituły krakowskiej (do końca XV w.)*, „Pabianiciana” 1992, t. 1, s. 27–29.
- SZYMCZAK J., SZYMCZAKOWA A., *Legaty testamentowe kanonika krakowskiego Adama z Będkowa z 1451 roku dla rodziny*, „Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis”, Folia 21, Studia Historica 2004, t. 3: *Księga jubileuszowa Profesora Feliksa Kiryka*, red. A. Jureczko, F. Leśniak, Z. Noga, s. 421–429.
- Urządnicy łęczyccy, sieradzcy i wieluńscy XIII–XV wieku. Spisy*, oprac. J. Bieniań, A. Szymczakowa, red. A. Gąsiorowski, Wrocław 1985.
- ZAJĄCZKOWSKI S., ZAJĄCZKOWSKI S. M., *Materiały do słownika geograficzno-historycznego dawnych ziem łęczyckiej i sieradzkiej do 1400 r.*, cz. I: *Abramowice – Mzurki*, Łódź 1966.
- ZAJĄCZKOWSKI S., ZAJĄCZKOWSKI S. M., *Materiały do słownika geograficzno-historycznego dawnych ziem łęczyckiej i sieradzkiej do 1400 r.*, cz. II: *Nacki – Żywocin oraz Dodatek i uzupełnienia*, Łódź 1970.

Aneks

Ryc. 1. Fragment uproszczonego drzewa genealogicznego Wspinków z Będkowa.

Źródło: opracowanie własne

Ryc. 2. Własność ziemska Szamowskich herbu Prus I.

Źródło: opracowanie własne